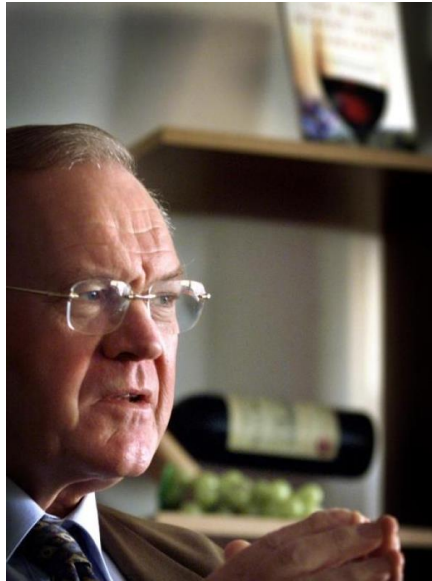

Heilig geloof in falende markt

Door prof.dr. Nic Douben in het Eindhovens Dagblad van 28 augustus 2013

Prof.dr. Nic Douben, TU/e

Prof. dr. Nic Douben is emeritus hoogleraar economie aan de TU/e en hij neemt stelling tegen het ongebreidelde marktdenken. Een eenmaal ingezette koers wordt niet gewijzigd, omdat daarmee het geloof in de markt wordt aangetast en de voorvechters ervan zich als afvalligen gaan beschouwen.

In en buiten het bedrijfsleven en de politieke arena hebben heel wat mensen sedert de 'val van de Muur' in 1989 hun hoop gevestigd op het geïdealiseerde verdelingsstelsel dat marktwerking wordt genoemd. Het merendeel heeft echter geen flauwe notie van de achtergrond, de uitgangspunten en de grondslagen van dit systeem. Gewapend met een schromelijk gebrek aan kennis en inzicht worden beweringen de wereld in geslingerd, regelingen en wetten gemaakt en ingevoerd, afspraken gemaakt en contracten opgesteld die er veelal toe leiden, dat de verwachte resultaten van de marktwerking uitblijven.

Merkwaardig is dat dit leidt tot een voortdurende roep om nog verdere deregulering en privatisering, want de overheid – op welk niveau ook – moet zich zo ver mogelijk terugtrekken uit het maatschappelijk-economische verkeer. Zij is er – in deze gedachtengang – hoofdzakelijk om de werking van de markt mogelijk te maken.

In al dan niet uitgesproken politieke beschouwingen wordt als positief gewaardeerd neveneffect van het marktstelsel de democratische besluitvorming meegenomen. Bij een politieke democratie zou de economische democratie van de markt uitstekend passen. Dit credo – in de zin van geloofsartikel – werd in de jaren zeventig en tachtig door de Amerikaanse monetair econoom Milton Friedman aan diverse regeringsleiders in de Verenigde Staten en aan verschillende Zuid-Amerikaanse dictators (weg politieke democratie!) voorgehouden als dé oplossing voor economische problemen. Friedman stond in die tijd echter niet alleen. Hij vormde een groep van hem adorerende leerlingen om zich heen die naam maakte als de 'Chicago School'. De menselijke en economische ellende die door de adviseurs van deze geloofsrichting in de economie in Noord- en Zuid-Amerika is bewerkstelligd, is intussen genoegzaam bekend.

Ondertussen heeft het ongebreidelde marktdenken zich sinds het begin van de jaren negentig ook in delen van Europa een stevige plaats weten te verwerven. De vrijmaking van de voormalige socialistische/communistische landen in Oost-Europa van het totalitaire politieke regime ging gepaard met de snelle en vaak overhaaste introductie van het marktsysteem. Vooral het in die landen ontbreken van een noodzakelijk maatschappelijk-juridisch kader bracht daar naast de markt ook een grote economisch-maatschappelijke ontreddeering teweeg. En daarvan wisten de 'oligarchen' slim gebruik van te maken om miljarden te kunnen opstrijken. Maar ook binnen de landen van de Europese Unie traden als gevolg van een verdere doorvoering van de marktwerking ernstige tekortkomingen op.

Waarom heeft de zo (aan)geprezen vrije markt zoveel teleurstellende resultaten opgeleverd? Het antwoord is verbazend eenvoudig. De voorwaarden die moeten zijn vervuld wil deze markt idealiter werken, zijn in de dagelijkse praktijk niet voldoende realiseerbaar. En omdat managers en politici of onwetend zijn, of die voorwaarden niet kunnen praktiseren (of beide), moeten de resultaten wel teleurstellen. De (theoretische) eisen waarbinnen het marktmechanisme goed kan functioneren, kunnen in de praktijk van alle dag al lang niet meer worden verwezenlijkt. Daarmee verliest het concept van de vrije markt niet alleen veel van zijn politiek-economische rationaliteit, maar moeten de aanhangers van deze richting zich ook voortdurend inzetten om met behulp van 'aanpassingen' – dus ingrepen – nog iets van de gehoopte resultaten overeind te kunnen houden.

Het grootste praktische probleem is, dat de eenvoudige theorie van de vrije volledige mededinging in het achterhoofd van veel publieke en private beleidsmakers is gegrift, terwijl de realiteit daar geenszins mee benaderd kan worden. En toch gebeurt dit herhaaldelijk. De theorie past dus niet op de praktijk! Dat is niet jammer voor de theorie, maar des te rampzaliger voor de praktijk die met dit ontoereikende instrumentarium wordt bewerkt. En de brokken blijven dan ook niet uit.

Een belangrijk euvel dat de toepassing van de vrije marktwerking in het dagelijkse leven danig parten speelt, is het gebrek aan transparantie. In theorie wordt verondersteld dat alle marktpartijen volledig geïnformeerd zijn en dat er daarom geen gebrek is aan transparantie. De praktijk wijkt daar dagelijks flink vanaf. Er bestaan immers grote verschillen tussen marktpartijen zowel aan de kant van de vraag als die van het aanbod. En die verschillen zijn vaak gebaseerd op de vorming van economische macht. Waar deze zich voordoet, hebben sommige partijen meer daadwerkelijke mogelijkheden om de uitkomsten van vraag en aanbod te beïnvloeden in de richting die zij wenselijk achten. Hetgeen betekent dat zij een groter (financieel) voordeel kunnen binnenhalen dan volgens de theorie geopperd wordt. De 'uitkomsten van de markt' worden met andere woorden door deze machtige deelnemers gemanipuleerd, wat wil zeggen: letterlijk naar hun hand gezet.

Manipulatie van de wereldwijde kapitaalstromen (en daarmee) rentevoeten door mondiale beleggers, gedragingen van grote speculanten op de internationale grondstoffenmarkten en het dichtdraaien van energiekranen door wereldwijd werkende kartels zijn voorbeelden van de beïnvloeding van de uitkomsten van de markt op grond van economische machtsposities. Het is dan ook belachelijk en onjuist om te blijven beweren dat de markt deze uitkomsten dicteert.

Dezelfde problematiek treffen we aan op de arbeidsmarkt als het gaat om de beloningsniveaus van toppers. Hier wordt met behulp van cijfers die headhunters verzamelen de indruk gewekt dat zoiets bestaat als 'marktconforme beloningen'. Het gaat hierbij echter niet meer om uitkomsten van de marktwerking, maar om de perceptie die in de sfeer van de 'goedbetaalde loonslaven' is ontstaan. Er wordt nergens zoveel oneigenlijk gebruik gemaakt van de uitdrukking 'marktconform' als in deze sector.

Meer dan ontbrekende harde economische argumenten spelen hier psychologische, sociologische, religieuze en (zwakke) ethische factoren een grote rol. Toen enkele jaren geleden te hoop werd gelopen tegen de bonus van tientallen miljoenen dollars die aan topman Lloyd C. Blankfein van Goldman Sachs werd uitgekeerd, verdedigde deze zich door te verklaren dat hij 'het werk van God' deed. Dit is de mooiste illustratie uit onverdachte hoek van het mank gaan van marktconformiteit die ik ooit heb vernomen.

Blijkbaar moesten hemelse gelegenheidsargumenten hem te hulp komen om het falende marktgelooft ten aanzien van zijn bonus te ondersteunen!

Een ander element dat in de praktijk van de toepassing van het vrije marktdenken zeer sporadisch wordt meegewogen zijn de zogenoemde externe effecten. Bij het produceren en consumeren van allerlei goederen en diensten ontstaan niet alleen kosten voor de producent en de consument zelf, maar worden ook anderen door deze economische activiteiten beïnvloed. In heel veel gevallen worden deze kosten die op de schouders van anderen terecht komen niet in de marktcalculaties meegenomen. In zulke situaties veroorzaakt de productie en de consumptie dus meer kosten dan (bedrijfs)economisch worden berekend.

Voorbeelden hiervan zijn er te over. Alom is intussen bekend dat een groot aantal productieprocessen het milieu danig kunnen belasten en dat deze milieukosten niet (volledig) in de prijs van de producten verschijnen. Zo vormt de productie van mobiele telefoons een zware milieubelasting voor regio's waaruit bepaalde grondstoffen worden gehaald. Als deze kosten zouden worden meegenomen als onderdeel van het productieproces zouden mobieltjes niet meer zo spotgoedkoop zijn als nu. Door anderen dan de producenten en consumenten een deel van de kosten te laten dragen, zijn deze mobiele telefoons structureel 'ondergeprijsd'.

In beschouwingen over de vrije markt worden de collectieve goederen vrijwel steeds onbesproken. Dit zijn goederen en diensten die niet via de markt aangeboden kunnen worden vanwege het feit dat niemand van het gebruik ervan kan worden uitgesloten en ze bovendien niet individueel toewijsbaar zijn. Zaken als openbare straatverlichting, defensie en bescherming tegen het zeewater zijn hier sprekende voorbeelden van.

Tegen deze groep goederen 'leunen' de merit goods of bemoeigoederen aan. Deze kunnen in beginsel wel via de markt worden gedistribueerd, maar daarbij treden in grote mate negatieve externe effecten op. Toegang tot de rechtspraak en de (medische) zorg kunnen hiervan als voorbeelden gelden.

In Nederland is in het jongste decennium in de politiek een beweging ontstaan in de richting van het naar de markt brengen van zoveel mogelijk goederen en diensten. Hierbij worden negatieve externe effecten steeds minder in het oog gehouden of zelfs verzwegen. Die treden echter wel degelijk op en daar worden verschillende bevolkingsgroepen de dupe van. Ook blijkt dan dat de gehoopte efficiency-winsten niet worden behaald en het marktfalen aan de dag treedt. Echter, een eenmaal ingezette koers van marktwerking wordt niet gauw gewijzigd, omdat daarmee het geloof in de markt wordt aangetast en de voorvechters ervan zich als afvalligen gaan beschouwen.

En deze bijna religieuze revolutie menen de vrijemarkt-politici zich niet te kunnen permitteren. Dat grote groepen burgers daar anders over denken, is voor hen een zorg voor latere verkiezingen.

Eindhovens Dagblad, op dit artikel rust [copyright](#).

Topman Lloyd C. Blankfein van zakenbank Goldman Sachs rechtvaardigde zijn bonus van tientallen miljoenen dollars met de uitspraak dat hij 'het werk van God deed'. Fotograaf: EPA